

In een democratie is de mens zowel persoon, moreel wezen als politiek dier

Wij zijn toeschouwers én deelnemers

In de discussie over de economische crisis wordt te makkelijk een tegenstelling gelegd tussen eigen en algemeen belang. Het is te kort door de bocht en te simpel om de crisis tot vereenvoudigen tot zedeloos handelen, vindt Gerard Drosterij.

Avondje oefenen

Attje Kuiken

Brandwerend pak en veiligheidschoenen aan, luchtfles op de rug, masker voor en oefenen maar. Het is maandagavond en ik ben bij de vrijwillige brandweer op bezoek. Het 38 man en vrouw tellende korps is bijeen gekomen voor de wekelijkse oefenavond.

De brandweer kent ongeveer 22.000 vrijwilligers en 6000 beroepskrachten. Dat maakt de brandweer een unieke organisatie omdat zij dus grotendeels op vrijwilligers draait. Parttime professional is dan ook eigenlijk een betere benaming. Zeker als je bedenkt dat voor deze vrijwilligers bijna dezelfde eisen gelden als voor de beroepsbrandweer.

De Tweede Kamer maakt zich zorgen over het aantal vrijwilligers. De bereidheid om vrijwilliger te worden neemt af. Veel mensen willen zich niet meer structureel binden aan een organisatie. Het aantal uren dat gestoken moet worden in opleiden en oefenen is groot. De eisen worden ook steeds zwaarder. Bovendien verandert er organisatorisch ook het één en ander. De brandweervrijwilligers gaan binnenkort allemaal in regionale in plaats van gemeentelijke dienst werken. Dat is een van de redenen waarom ik hier op werkbezoek ben. Ik wil graag weten wat er leeft en speelt. Hoe het is om vrijwilliger te zijn. Wat er beter kan worden geregeld en waar we vooral van af moeten blijven.

Eerst moet er echter worden geoefend. Zoals het hoort blijf ik niet aan de kant staan. Kalm en systematisch gaan mijn 'collega' brandweermannen het pand verkennen. Zelf ben ik compleet gedesoriënteerd. Het verkennen gaat letterlijk op de tast. Omdat het een oefening is, voel ik me geen moment onveilig. Toch kan ik me goed indenken onder wat voor moeizame en ook angstige omstandigheden de brandweer normaal haar werk moet doen. Een prachtig, maar ook zwaar vak. Daar neem ik met veel respect mijn helm voor af.

Attje Kuiken is Tweede Kamerlid voor de PvdA

Opinie

Sinds de economische crisis is de teneur dat steeds meer mensen langs elkaar heen leven. Zij tonen een gebrek aan burgerzin en misen verantwoordelijkheid. Voor veel commentatoren is het duidelijk waar het aan heeft gelegen: aan hebzucht, graaien en zelfverrijking. Het eigen belang heeft de samenleving overwoerd en de oplossing is helder: we moeten het publieke belang weer vinden. De titel van de PvdA-integratienota vat deze wens goed samen: *Verdeeld verleden, gedeelde toekomst*. Het is tijd de rijen te sluiten.

De prettige overzichtelijkheid van bovenstaande denkwijze is wellicht de verklaring waarom Frank Ankersmit in vele publicaties (*Trouw*, 28 februari, *NRC Handelsblad*, 3 januari, 11 maart, *de Volkskrant*, 14 maart) zijn visie op de crisis heeft mogen geven. Hij koppelt de economische *Werdegang* aan de dominantie van het eigen belang en beschuldigt de staat van verkwanseling van het algemene belang. Om deze stelling kracht bij te zetten, refereert Ankersmit aan de film *The Truman Show* (*Volkskrant*, 14 maart), waarin de hoofdpersoon nietsvermoedend onderdeel is van een show waarvan iedereen behalve hijzelf toeschouwer is. Ankersmit vindt dat wij allen Truman zijn geweest: 'Te lang leefden wij in onze privéwereld, waardoor we de publieke wereld verwaarloosden.' De crisis heeft ons wakker geschud en uit de geborgen droom geholpen.

Verwaarloosd

Maar over welke privéwerelden hebben wij het dan? En welke publieke wereld is precies verwaarloosd? Ik zou zeggen: als er één domein gegroeid is, dan is dat wel het publieke en niet het private domein. Sinds de jaren negentig worden wij geconfronteerd met een uitdijende openbaarheid: van volle binnensteden tot lange files, van ecologische rampspoed tot alom aanwezig cameratoezicht, van stromen e-mail tot luide muziek in openbare gelegenheden, en niet in de laatste plaats, van een hyperactieve publieke omroep tot een bemoeizuchtige overheid.

Met andere woorden, er zijn in de maatschappij weinig Trumannen over - wij zijn zowel toeschouwer als deelnemer van en aan dezelfde show. Het gaat er dus niet om weer het publieke domein te ontdekken, maar om er iets anders mee te doen. Dat betekent in de eerste plaats goed onderscheiden waarover we het hebben.

En dit is precies waar Ankersmits onderscheid tussen het publieke en private domein, gebaseerd op altruïsme versus egoïsme, tekortschiet. Hier wrekt zich het dichotome denken wanneer het beperkt wordt tot de tegenstelling tussen privé, dat wat eigen belang is, en anderzijds publiek, dat wat tot het algemeen belang behoort. Het gevolg is een onvruchtbare discussie die we al zo lang kennen. Gaat er iets niet goed in het land, dan ligt dat aan een gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef, aan verkeerde normen en waarden, et cetera, et cetera. Politiek staat dan voor het juiste, en samenleving voor het slechte.

Om het denken over het publieke

domein niet te laten verzanden in een oubollige discussie over 'staat of markt' (waarvan het crisisoverleg in het Torentje een goed voorbeeld is) stel ik voor naar een gelaagde interpretatie van het onderscheid tussen privaat en publiek te gaan. Aan de basis hiervan ligt de vraag wat het betekent om in een democratie te leven. Essentie van democratie is dat de mens soeverein is, hetgeen betekent dat er een verhouding moet worden gevonden met datgene wat mensen

Gaat er iets niet goed in het land, dan ligt dat aan verkeerde normen en waarden

onderling bindt: het algemene belang. Let wel, nadenken hierover doen we dus niet, omdat we allemaal zulke slechte en egoïstische wezens zijn, maar 'gewoon' om de relatie tussen de mens en datgene buiten hem te begrijpen.

Openbaarheid

De mens is op drie manieren betrokken bij fenomenen buiten hem: zijn bestaan op aarde, zijn plaats in de samenleving en zijn lidmaatschap van

de staat. In een democratie is de mens zowel persoon, moreel wezen als politiek dier. Hij onderhoudt drie relaties met openbaarheid. Deze gedachte is ontwikkeld in de Verlichting. Ten eerste is de mens politiek soeverein, namelijk lid van de staat. Hij is wetgever. Bovendien is de mens existentieel soeverein, uitgerust met een eigen idee van wat het leven inhoudt en aan wie uiteindelijk verantwoording moet worden afgelegd. Het protestantisme is hierin van groot belang geweest. Daarnaast ontstond de idee dat de mens ook een moreel wezen is: onderdeel van de samenleving en daarom rekening houdend met zijn medemens.

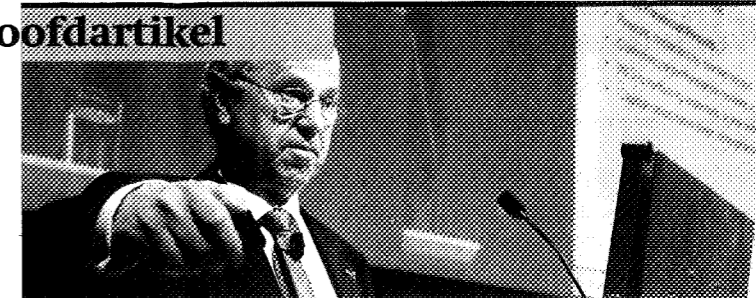
Deze drie relaties van de mens met het publieke zijn allen essentieel in een democratische rechtsstaat, juist omdat zij in de praktijk door elkaar heen lopen. Het is belangrijk hen van elkaar te onderscheiden en de grenzen ervan aan te geven, anders gaat bijvoorbeeld een politiek appel aan de burger heel makkelijk over in een morele fingerwijzing of een existentieel gebod. En dat is wat je vaak ziet gebeuren.

Het onderscheid geeft verschillende ruimtes en verantwoordelijkheden aan. Als Wouter Bos aandeelhouders aanspreekt op een gebrek aan crisismanagement, dan trekt hij een rechtstreekse lijn van zoiets groots en abstracts als de kredietcrisis naar het individuele handelen van aandeelhouders. Daarmee gaat de minister voorbij aan zaken als de rol van de overheid, aan de rol van institutionele structuren binnen de economie die er juist zouden moeten zijn om individuele belegacties in goede banen te leiden. Het is te kort door de bocht en te simpel om de crisis tot vereenvoudigen tot zedeloos handelen (zelfs wanneer dat anekdotisch gebeurt).

Veel mensen spreken thans over een tijd van 'moreel herbronnen'. Prima, maar laten we dan wel verschillende vormen van publiek belang onderscheiden en onderwerp van discussie te maken: existentieel (individueel), moreel (sociaal) als politiek (statelijk). Dit onderscheid zal ook zijn vruchten afwerpen op het nadenken over de economische crisis, namelijk door af te vragen welke aspecten van de economie een zaak zijn voor het individu (gebaseerd op eigen verantwoordelijkheid), voor de samenleving (gebaseerd op sociale dynamiek) en voor de staat (gebaseerd op het collectieve belang).

Gerard Drosterij is politicoloog en verbonden aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur aan de Universiteit van Tilburg

Hoofdartikel

De bonus...

Het is een van de meest besproken onderwerpen van het ogenblik: de bonussen. Die zijn onderwerp van gesprek in het café, op verjaardagsfeestjes en in de politiek. Iedereen heeft er een mening over, wel of niet ondersteund door enige kennis van zaken. Enige nuanceering lijkt op zijn plaats.

In de vrije markt, door menigeen zo bejubeld, komen diverse beloningssystemen voor. Een ervan is de prestatiebeloning. Wie beter presteert, krijgt meer dan iemand die het minder goed doet. Die extra beloning is een prikkel voor mensen om goed hun best te doen. Het is hetzelfde mechanisme dat de overheid en politiek gebruiken in hun drang om staatsbedrijven te privatiseren. Ook in de gezondheidszorg wordt gewerkt vanuit de overtuiging dat geld de beste prikkel is om mensen te motiveren tot betere prestaties.

De markt heeft dat principe vertaald in beloningssystemen. In veel systemen komen bonussen voor. Dat kan op individuele basis - een verkoper krijgt een prestatiebonus als hij meer dan de geplande omzet haalt - het kan op groepsbasis - een afdeling krijgt extra geld als de groepsomzet wordt gehaald - en het kan ingeweven zijn in de beloningsstructuur van de directie of de raad van bestuur. In de meeste gevallen is de bonus onderdeel van een contract, individueel of collectief.

Het bonus-systeem is vergelijkbaar met de toekenning van extra periodieken als een werknemer het goed heeft gedaan, of met het systeem waarbij loonsverhoging wordt toegekend als prikkel om extra te presteren. Wat maar gezegd wil zijn: het bonussysteem maakt deel uit van een breed geaccepteerde visie op financiële waardering van mensen die veel betekenen voor een bedrijf of instelling. Dat systeem is zo algemeen, dat de bonus net als de extra periodiek deel uitmaakt van een cao of van een individuele arbeidsovereenkomst. Juist door dat algemene voorkomen wordt de bonus soms steeds meer een vast onderdeel van de arbeidsvoorwaarden. Daarbij raakt de individuele prikkel wat uit het zicht; de bonus hoort er gewoon bij.

De politieke en maatschappelijke verontwaardiging over het bonussysteem zoals die rondwaart in ons land en elders, kan niet liggen in de grondgedachte: prikkel mensen met geld om tot betere prestaties te komen. De pijn zit elders, namelijk bij het toekennen van een bonus bij slechte prestaties. Dan komt de 'graai-cultuur' in zicht en wordt duidelijk dat de bonus buiten zijn oorspronkelijke bedoeling en functie fungeert. Maar ook hier is enige nuance op z'n plaats. In veel gevallen wordt door degene die de bonus vaststelt en door degene die de bonus ontvangt, de bonus niet meer als extra gezien, maar als onderdeel van de beloning. De verontwaardiging richt zich in zo'n geval

Aandeelhoudersvergadering van ABN Amro. Het is te kort door de bocht om de crisis tot vereenvoudigen tot zedeloos handelen. Foto: ANP